

XALQ OG'ZAKI IJODIDA PORTRET

Mahkamova Sabina Muzaffar qizi

Farg'ona davlat universiteti

Filologiya fakulteti filologiya va tillarni o'qitish o'zbek tili yo'nalishi

1-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20023392>

Annotasiya: Mazkur maqolada xalq og'zaki ijodida portret tushunchasining nazariy va badiiy talqini kompleks yondashuv asosida tahlil qilinadi. Folklor – “xalq donoligi” sifatida qaralib, u jamoaviy ijod mahsuli bo'lib, unda xalqning tarixiy xotirasi, estetik qarashlari hamda ijtimoiy tajribasi mujassamlangan. Tadqiqotda folklor janrlarida (doston, ertak, rivoyat, maqol va boshqalar) obraz va portret yaratishning o'ziga xos xususiyatlari, xususan, qahramonlarning tashqi va ichki sifatlarini umumlashtirish, tipiklashtirish jarayonlari ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, og'zaki ijod namunalari xalqning axloqiy-me'yoriy qadriyatlarini ifodalovchi muhim manba sifatida qaralib, ularda portret tasviri orqali ijtimoiy ideal, milliy xarakter va estetik mezonlar aks etishi ko'rsatib beriladi. Maqolada folklordagi portretning sinkretik tabiati, ya'ni so'z, obraz va ijro uyg'unligida namoyon bo'lishi hamda uning yozma adabiyot portretidan farqli jihatlari ilmiy-nazariy jihatdan asoslanadi.

Kalit so'zlar:xalq og'zaki ijodi, folklor, portret, badiiy obraz, qahramon tasviri, tipiklashtirish, idealizatsiya, milliy xarakter, estetik tafakkur, doston, ertak, rivoyat, folklorshunoslik.

Annotation: This article examines the theoretical and artistic interpretation of the concept of portrait in oral folk literature through a comprehensive approach. Folklore is considered as “folk wisdom,” a product of collective creativity that embodies the historical memory, aesthetic views, and social experience of the people. The study explores the specific features of creating images and portraits in various folklore genres (epics, fairy tales, legends, proverbs, etc.), with particular emphasis on the scientific analysis of the processes of generalization and typification of characters' external and internal qualities. Furthermore, samples of oral folk art are viewed as an important source reflecting the moral and ethical values of the people, demonstrating how social ideals, national character, and aesthetic criteria are expressed through portrait depiction. The article also provides a theoretical justification of the syncretic nature of portrait in folklore, that is, its manifestation in the harmony of word, image, and performance, as well as its differences from portrait representation in written literature. The research findings indicate that the study of portrait in folklore serves as a significant scholarly source for understanding national artistic thinking and cultural heritage.

Keywords: oral folk literature, folklore, portrait, artistic image, character depiction, typification, idealization, national character, aesthetic thinking, epic, fairy tale, legend, folklore studies.

Kirish:

Xalq og'zaki ijodida ota-bobolarimizning aytmoqchi bo'lgan pand-nasihatlari, el e'zozlagan odam bo'lishning talab-qoidalari, Alp Erto'nga, To'maris, Shiroq, Jaloliddin Manguberdi, Temur Malik kabi ajoyib yurt farzandlarining botirliklari, xalqimizning urf-odatlari, milliy fazilatlarimiz haqida san'at darajasiga ko'tarilgan so'z tizimlaridan iborat maqol, qo'shiq, ertak, doston, bolalarga bag'ishlangan asarlar va boshqa janrlardagi namunalarda

ifodasini topadi. Shuning uchun ham xalq og'zaki ijodini milliy qadriyatlar deb atash odat bo'lgan. Xalq og'zaki ijodi ilmda folklor deb yuritiladi. Shu boisdan ham zamonaviy folklorshunoslikda og'zaki ijod namunalari ko'p qirrali ilmiy yondashuvlar – strukturaviy, semantik, tipologik va madaniyatshunoslik nuqtayi nazaridan tadqiq etilmoqda. Xususan, UNESCO tomonidan e'lon qilingan ma'lumotlarga ko'ra, nomoddiy madaniy meros tarkibiga kiruvchi folklor namunalari global madaniy xilma-xillikni saqlashda muhim o'rin tutadi, bu esa mazkur yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotlarning dolzarbligini yanada oshiradi. Folklor tizimida badiiy obraz yaratish muammosi markaziy masalalardan biri bo'lib, uning tarkibiy unsurlaridan biri sifatida portret alohida ahamiyat kasb etadi. Portret – bu qahramonning tashqi qiyofasi bilan bir qatorda uning ichki dunyosi, ruhiy holati va ijtimoiy mavqeini badiiy vositalar orqali ifodalashdir. Yozma adabiyotdan farqli ravishda xalq og'zaki ijodida portret ko'proq umumlashtirish, ramziylik va tipiklashtirish asosida shakllanadi. Masalan, dostonlarda qahramonlar “bahodir”, “go'zal”, “donishmand” kabi umumiy epitelar orqali tasvirlanib, individual belgilar emas, balki ijtimoiy idealga mos sifatlar ustuvorlik qiladi. Tadqiqotchilar fikriga ko'ra, folklor qahramonlarining taxminan 70–80 foizida tashqi tasvir ichki fazilatlarni ifodalashga xizmat qiluvchi ramziy xarakter kasb etadi. Shu bilan birga, ertak, rivoyat va afsonalarda portret tasviri ko'pincha minimalistik shaklda berilib, tinglovchining tasavvurini faollashtirishga xizmat qiladi. Folklorshunos olimlarning ilmiy xulosalariga ko'ra, og'zaki ijodagi portret tasvirining asosiy funksiyasi qahramonning axloqiy bahosini tez va aniq yetkazishdan iboratdir. Shu jihatdan portret nafaqat estetik, balki didaktik va kommunikativ vazifani ham bajaradi. Xalq og'zaki ijodida portret masalasi folklorshunoslik va adabiyotshunoslik kesishgan nuqtada shakllangan murakkab ilmiy muammo sifatida ko'plab tadqiqotchilar e'tiborini tortib kelgan. Mazkur yo'nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar, avvalo, folklor poetikasi, obraz yaratish qonuniyatlari hamda og'zaki ijodning sinkretik tabiatini o'rganishga qaratilgan. Xususan, V. Proppning strukturaviy yondashuvi ertak qahramonlari funksiyalarini tizimlashtirish orqali obraz va portretning tipologik xususiyatlarini ochib berishga xizmat qiladi. Propp tadqiqotlarida qahramon tashqi ko'rinishining tafsilotlari ko'pincha uning funksional roliga bo'ysundirilgani ilmiy asosda ko'rsatib berilgan. Baxtinning “xalq kulgisi madaniyati” haqidagi qarashlari folklor obrazlarining ijtimoiy mohiyatini, ularning xalq tafakkuri bilan uzviy bog'liqligini ochib beradi. O'zbek folklorshunosligida esa H. Zarifov, B. Sarimsoqov, T. Mirzayev kabi olimlar doston va ertaklarda qahramon tasvirining poetik xususiyatlarini o'rganib, portretning umumlashtiruvchi va idealizatsiyalovchi xarakterga ega ekanligini ta'kidlaydilar. Ularning ilmiy xulosalariga ko'ra, og'zaki ijodda portret individual detallardan ko'ra tipik belgilar orqali ifodalanadi va bu holat xalq estetik idealining shakllanishida muhim omil hisoblanadi. Xalq og'zaki ijodi namunalari ustida olib borilgan statistik kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, qahramon tasviriga oid epitet va sifatlashlar matnning taxminan 15–25 foiz qismini tashkil etadi.

Tadqiqot jarayonida xalq og'zaki ijodida portret yaratishning o'ziga xos qonuniyatlari tizimli ravishda aniqlanib, uning badiiy, semantik hamda funksional xususiyatlari ilmiy asosda umumlashtirildi. O'rganilgan folklor matnlari (xususan, “Alpomish”, “Go'ro'g'li” turkumi, xalq ertaklari va rivoyatlar) tahlili shuni ko'rsatdiki, og'zaki ijodda portret individual-realistik tasvirdan ko'ra umumlashtirilgan va tipik shaklda namoyon bo'ladi. Qahramonlarning tashqi qiyofasi ko'pincha ularning ichki fazilatlari bilan uyg'un holda, ramziy va formulaviy ifodalar orqali beriladi. Yana bir muhim natija shundan iboratki, og'zaki ijodda portret tasviri individual

psixologik tafsilotlardan ko‘ra umumiy idealni ifodalashga xizmat qiladi. Qahramonlar tashqi qiyofasi orqali emas, balki jamiyat tomonidan e‘tirof etilgan axloqiy-me‘yoriy sifatlar orqali baholanadi. Shu sababli folklordagi portret milliy estetik tafakkurning mahsuli sifatida shakllanib, u xalqning tarixiy xotirasi va ijtimoiy ongini aks ettiradi

Xulosa: Olib borilgan tadqiqotlar asosida shuni xulosa qilish mumkinki, xalq og‘zaki ijodida portret badiiy obraz yaratish tizimining muhim va ajralmas qismi hisoblanadi. U yozma adabiyotdagi portretdan farqli ravishda individual-realistik tasvirga emas, balki umumlashtirish, tipiklashtirish va ramziylikka asoslanadi. Umuman olganda, xalq og‘zaki ijodida portret milliy badiiy tafakkurning mahsuli sifatida shakllanib, unda xalqning tarixiy xotirasi, ijtimoiy tajribasi va madaniy qadriyatlari mujassamlangan. Shu bois mazkur masalani o‘rganish nafaqat adabiyotshunoslik, balki kengroq madaniyatshunoslik doirasida ham muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Madayev O. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi — Toshkent: Fan, 2010. —1-30 b.
2. Propp V. Ya. Morfologiya skazki. — Moskva: Nauka, 1969. — 168 s.
3. Baxtin M. M. Tvorchestvo Fransua Rable i narodnaya kultura srednevekovya i Renessansa. — Moskva: Khudozhestvennaya literatura, 1965. — 543 s.
4. Zarifov H. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. — Toshkent: O‘qituvchi, 1980. — 240 b.
5. Sarimsoqov B. O‘zbek folklori. — Toshkent: Fan, 1983. — 220 b. 6. Mirzayev T. O‘zbek xalq dostonlari poetikasi. — Toshkent: Fan, 1990. — 180 b.